

Bevezetés

Vagyis, ami még az Igazsághoz tartozik

Az első világháborút Magyarország számára lezáró *trianoni békeszerződést* 1920. június 4-én írták alá a versailles-i királyi palotát övező park Trianon nevű kastélyában.

Ennek értelmében a történelmi Magyarország 325 411 km²-éből mindössze 92 916 km² maradt. A békeokmány Romániának ítélte az egész Erdélyt, valamint a Tiszántúl keleti szegélyét és a Bánát keleti felét. Csehszlovákiáé lett Kárpátalja és az egész Észak-Magyarország. Az új délszláv állam Horvátország és Szlavónia mellett a Bánát nyugati felét és Bácskát kapta meg.¹ Így a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz 558 213 magyar² került.

A szerbek 1921 nyarán a trianoni békeszerződés után is módot találtak arra, hogy gyarapítsák területeiket. 1921. augusztus 21-én Szabadka akkori főispánjának, Dolonovački Pajának kezdeményezésére szerb csapatok Damjanović Milosov tábornok parancsnoksága alatt határrevíziót hajtottak végre a szabadkai határon. Egy lovasszázad segítségével további területeket foglaltak el. 1921. augusztus 22-én Gosse angol ezredes tiltakozott Damjanovićék önkényes és a szerződés rendelkezéseibe ütköző eljárása miatt. Ennek azonban semmi eredménye nem lett éppúgy, mint a magyar kormány tiltakozásának sem. A határrendező bizottság 1922. április 7-én³ az erőszakosan végrehajtott határrevíziót szentesítette. Ezek után kezdődött a bácskai magyarság központilag irányított fogyasztása és jogainak fokozatosan való megvonása. Az újvidéki gyűlöletet hirdető „Vojvodina” és a szabadkai „Princip” nevű újságokban magyarellenes cikkek láttak napvilágot. Idézet a „Princip” 1922. szeptember 22-i számából: „A

magyar faj likvidálása a háború után felébredt szláv-ságnak legelső feladata.”

Az iskoláztatás terén is súlyos csapások érték a délvidéki magyarságot. A délvidéken a világháború előtt 700 magyar iskola működött, mintegy kétezer pedagógussal. 1920 után 400 maradt, s ezeket is államosítja az 1920. augusztus 20-i kormányrendelet.⁴

Az agrárreform sem kedvezőbb ennél. A kisebbség egyetlen parcellát sem kapott. Ezek után a bácskai magyarság számára nem maradt más hátra, minthogy a tengeren túl kerestek megélhetést. A hivatalos jugoszláv hatóságok támogatták ezeket a kivándorlásokat. Dél-Amerikába irányító ügynökségeket tartottak fenn. Mintegy 28 ezer magyar hagyta el Bácskát az első két évben. A következő évtizedben 27 ezren távoztak. Itt nincs megemlítve a határon átszökött ezrek száma.

Az elüldözött, kivándorolt magyarok helyére az állam 15 ezer tisztviselő családot és sokezer dobrovoljac (önkéntes) telepest irányított Bácskába. Például Kanizsa (Magyarkanizsa) és Oromhegyes közé egy teljesen új dobrovoljac falut, Velebitet telepítették. Hogy Bajcsi-Zsilinszky Endre és Teleki Pál továbbra is hitt a szerb-magyar testvéri barátság lehetőségében, annak az az oka, hogy a kezdeti magyarelles viselkedést a megbékélés évtizede váltotta fel. „A helyben maradt magyar lakosság lehetőséget kapott a boldogulásra.” Iskoláztatás terén is – miután elsajátította a szerb nyelvet.

A végső megbékélés érdekében született meg 1940. december 12-én az *örökbarátsági szerződés*.

Jugoszlávia – engedve a német nyomásnak – 1941. március 25-én csatlakozott a *háromhatalmi egyezmény*hez. Azonban 1941. március 27-én⁵ felkelés robbant ki, amelynek hatására Hitler úgy döntött, hogy Jugoszláviát el kell söpörni. Ehhez Olaszországot, Magyarországot és Bulgáriát szándékozott megnyerni.

Olaszországot Dalmácia, Bulgáriát Macedónia, Magyarországot pedig a Vajdaság megszerzésével biztatta. Horthy 1941. március 28-án levélben tájékoztatta Hitlert, hogy Magyarország „teljesen összeforrottnak” érzi magát Németországgal.⁶ Teleki Pál továbbra is a szerződés megszegése ellen volt és megpróbálta a következő feltételeket elfogadtatni:

1. Csak akkor támadjon Magyarország, ha Jugoszlávia felbomlik és a horvátok kikiáltották függetlenségüket;

2. ha a jugoszláv katonai és politikai hatalom az ott élő magyarok ellen fordul;

3. ha a német katonai akció következtében vákuum támad a magyarlakta területeken.

A minisztertanács elfogadta Teleki feltételeit, aki Bárdossy és a többi miniszter unszolására végül is nem mondott le.

1941. március 30-án Bárdossy azzal indokolta a Jugoszlávia elleni támadást, hogy ellenkező esetben a németek elfoglalják az országot és bábkormányt neveznének ki. Április elsején Teleki hatására Bárdossy kikötötte, hogy a magyar csapatok csak több nappal a német hadműveletek után indulhatnak meg. Április 2-án a német csapatok megkezdték a felvonulást, átlépve Magyarország határát. 3-án virradóra Teleki Pál föbe lőtte magát. – Túl nagy volt a felelősség, amit már nem tudott vállalni. Horthyhoz írt búcsúlevelében szerződésszegőnek és hullarablónak titulálja a kormányt.⁸

Április 10-én Horthy a következő *hadiparancsot* adta ki:

„Honvédek! A kötelesség ismét arra szólít bennünket, hogy elszakított magyar véreink segítségére siessünk. Mindig bevált katonai erényeitekre és fegyelmetekre építve bízom benne, hogy ezt az új feladatot tökéletesen fogjátok megoldani. A magyarok Istene és a nemzet

minden gondolata most is veletek van. – ELŐRE AZ 1000 ÉVES DÉLI HATÁROKRA!”

A 3. *Magyar Hadsereg* április 11-én kezdi meg a délvidék felszabadítását. A hadsereget terv szerint a Duna–Tisza jugoszláv szakaszának felszabadítására kellett alkalmazni, egyidejűleg a fővezérség közvetlen, 11. gyalogdandárának a baranyai háromszög, a 9. gyalogdandárnak pedig a Muraköz felszabadítását kellett végezni. Baja térségében összpontosultak a pécsi IV. hadtest főerői, részeivel a Dráva északi partjára vonultak. Szeged–Szabadka határszakaszra gyülekezett a szegedi V. hadtest. Őrszállástól keletre a budapesti I. hadtestből mozgósított erők gyülekeztek. A támadási parancs szerint jobb szárnyon a IV. hadtest főerőivel Zombor, részeinek Nemesmiletics irányába nyomult. Középen Bajmok–Kossuthfalva vonalát kellett elérnie az I. hadtestnek és Nemesmiletics–Pacsér szakaszon áttörni az erődvonalat. Bal szárnyon Horgos–Csantavér irányába a V. hadtestnek kellett támadnia. A hadseregparancsnok üldözésre tervezte alkalmazni a felvonulóban lévő gyors hadtestet, aztán – ha a gyalogdandárok áttörik – a határtól körülbelül. 20 km mélységben kiépített Jugoszláv erődvonalat.⁹

A magyar hadvezetés erős ellenállásra számított, de a jugoszláv reguláris katonaság nem bocsátkozott harcba, kivonult. Ezek után számítani lehetett a csetnik szervezetek gerillaakcióira. A jugoszláv csetnik szervezetek néhány fiatalot hagyott hátra a városokban, akik padlásokon bújtak meg és a magyar honvédekre lövöldöztek. A magyar alakulatokon pánik lett úrrá, össze-vissza lövöldöztek. Fegyelmezett és jó hadvezetés mellett ezek a támadások jelentéktelenek lettek volna. A bevonulás néhány napja alatt 1435 embert végeztek ki statáriális bíróságok (80 magyart is).¹⁰

Az érdekszférákra vonatkozó tervek 1941. április 6-ára készültek el, miszerint: 247 542 km²-nyi területből

98 572 km²-en megalakult a Független Horvát Állam. Németország megkapta Szlovénia jelentős részét. Olaszország az Adriai-tengerpartot és Crna Gorát. Macedónia egy részét Bulgáriához csatolták. Továbbá: Németország kapta Bánátot (a magyar kormány csalódására) és a fennmaradó szerb területeket; Magyarországhoz csatolták Bácskát, a baranyai háromszöget, a Muraközt és a Murántúlt.¹¹

A magyar csapatok már 1941. április 11-én azt a parancsot kapták, hogy az 1918. október 31-e után betelepülteket ki kell utasítani az országból. A kiutasítottakat kezdetben áttették a határon (néha illegálisan is a német kormány tiltakozása miatt), majd később a Duna mentén felállított internálótáborokba kerültek.

Május elején a magyar kormány 150 ezer bácskai szerb átvételét kérte a német kormánytól, azonban elutasító választ kapott. A németek ajánlottak a visszatelepítésre egy későbbi időpontot.¹² A gyors visszatelepítésekre és az internálótáborok létesítésére azért volt szükség, mert időközben megindultak a bukovinai székely betelepítések.¹³ (Öt bukovinai székely község népét 14 bácskai községbe telepítették.) Az ide telepített székelyek helyzete nem volt könnyű. Az üldözött szerb telepesek éjszakánként falakra firkáltak fenyegetéseiket és szóbeli fenyegetések is elhangzottak. A Kommunisták Magyarországi Pártja szervezési szándékát nem terjesztette ki Bácskára. Az 1941. májusi titkos határozatban a Jugoszláv Kommunista Párt úgy határozott, hogy felveszi a harcot a megszállók (sic!) ellen. Feladatául tűzte ki, hogy egybefogjanak minden nemzetiséget. Megjelent az úgynevezett *Lenin-levél*,¹⁴ amely megadta az utasításokat szabotázs cselekmények elkövetésére.

A magyar részről lefolytatott nyomozások eredményeképpen 1941. október 13-tól november 24-ig a *honvéd vezérkar bírósága* 116 egyént állított bíróság elé, ebből 93 főt kötél általi halálra ítélt. Az ítéletet 64 sze-

mélyen végre is hajtották. Ezeknek a halálos ítéleteknek elrettentő szándéka ellenére Bácska déli részein tovább folytak a szervezkedések. A hatóságok besúgók segítségével próbálták a szervezkedések nyomára bukkanni. 1941. december 17-én a zsablyai 55/1 számú határvadász őrs tűzharcba keveredett a partizánokkal és a partizánok egy csendőrt és egy honvédet lelőttek. A vezérkar és az egész magyar katonai közvélemény a partizánmozgalom felszámolására törekedett, ezért Bácska–Duna–Tisza háromszögébe jelentős katonai erőket csoportosított. Foglyokat ejtettek, és a tőlük kapott valomás alapján nyilvánvalóvá vált egy nagyarányú felkelés terve, amelyet 1942. január 6-ára a szerb karácsonyra terveztek. A hallgatólagos szerb lakosság mindenben a partizánokat segítette. A Belügyminisztérium egy nagy-szabású razziára készült.

Horthy tudtával és Bárdossy jóváhagyásával végül is Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a vezérkar főnöke a szegedi V. hadtest parancsnokát Feketehalmy-Czeydner Ferencet bízta meg az akció lebonyolításával. Ő szabadságon volt, ezért helyette eleinte vezérkari főnöke intézkedett. Mozgósította Grassy József ezredes parancsnoksága alatt a Zomborban állomásozó 15. gyalogdandárt Újvidék környékére. A Sajkás vidékre Deák László ezredes vezetésével elindította Szegedről a 9. gyalogezredet. Ezen kívül még néhány határvadász alakulat is elindult a helyszínre.

1942. január 7-én statáriumot hirdettek és lezárták az átvizsgálandó területeket.¹⁵ A razzia első napjától a gépezet beindult. Sorra vették a Sajkás vidék falvait. Újvidék környékén Grassy kegyetlenkedett.

1942. január 17-én egy budapesti detektív jelentése szerint a községek magyar- és németajkú lakosságából „nemzetőrség” szerveződött. Általában büntetett előéletű emberekből, akik nagyban befolyásolták a magyar hatóságokat. Zsablya, Csurog, Sajkásgyöngye,

Boldogasszonyfalva szerbajkú lakossága között *népir-tást* hajtottak végre. Az elpusztítottakat a Tisza jege alá süllyesztették. Zsablya községben mintegy 1000 lakost végeztek ki. Az itt elkezdett tisztogatás áterjedt a járáshoz tartozó többi községre.

Bajcsy-Zsilinszky Endre délvidéki barátjától, Popovits Milántól tudomást szerzett 1942. január 19-én a január 4-i zsablyai felkelésről, és az utána következő razzjáról. Másnap levelet intézett a miniszterelnökhöz, melyben ismerteti az eseményeket. Mindez nem gátolta meg a magyar hatóságot, hogy január 21–23-a között tovább folytatódjon a *razzia*.¹⁶

Vitéz Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagy 1942. január 12-én közölte a Belügyminisztériummal, hogy a partizánok Újvidékre húzódtak, és a razziát ki kellene oda is terjeszteni. Saját maga dolgozta ki a terület átvizsgálási tervét. Január 21-én hirdetményeket ragasztottak ki Újvidék utcáin, amelyben bejelentették a rendőri vizsgálatokat. Az első napon a megbízhatatlan szerb és zsidó származású lakosokat a leventeothonban működő igazoló bizottság elé hurcolták. Így találtak néhány csetnikre, akiket a *vészbiróság* (mintegy 25-30 csetniket) halálra ítélt.

Az altábornagy január 22-én érkezett Újvidékre és nem volt megelégedve az első nap eredményeivel. Grassyt és az ott tartózkodó dr. Zöldi Márton csendőr főhadnagyot leteremtette, és megparancsolta, hogy akit igazoltatás után a kirendelt csapatokhoz leküldenek, azokat intézzék el.¹⁷ A kegyetlenkedések híre Budapestre is eljutott és Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök megparancsolta az atrocitások beszüntetését.

A további napokban a *razzia* még kegyetlenebbül folytatódott. Január 23-án Nagy Miklós Újvidék polgármestere a *razzia* beszüntetését követelte Grassy József vezérőrnagytól. Feketehalmy-Czeydner január 24-én kiadott rendeletében a hadművelet folyamatos

befejezését látja jónak. A razzia így kiterjedt Óbecsére és Szenttamásra is. Január 30-án Szombathelyi parancsot adott a dél-bácskai razzia befejezésére.¹⁸ A számszerű adatok a razziára vonatkozólag a következők: „1942. január 4-8-a között Zsablyán 653, Csurogon 869, Óbecsén 168, Temerinben 47 fő. Január 9–14-e között Mozsoron 195, Tündéresen 32, Dunagárdonyban 74 fő. Január 21–23. között 897 ember vesztette életét.”¹⁹

Bajcsy-Zsilinszky Endre február 4-én Horthy számára elkészített egy *emlékiratot*, melyben részletesen beszámolt a délvidéki terrorakciókról.²⁰ Bajcsy-Zsilinszky Endrén kívül Peyer Károly és Rassay Károly is szigorú vizsgálatot követelt. Ennek hatására a vezérkari főnök 1942 áprilisában különleges bizottságot rendelt a helyzet kivizsgálására, Babos József hadbíró ezredes vezetésével. Horthy azonban a hadsereg becsületének védelme érdekében augusztus 13-án a törzstisztek és tábornokok ügyében a vizsgálatot berekesztette. 1943. október 11-én megváltoztatta előbbi döntését és újra elrendelte Feketehalmy-Czeydnerék vád alá helyezését.

1944. január 12-én a *hadbíró*ság befejezte a bizonyító eljárást. A vádlottak azonban az ítélethozatal előtt 1944. január 15-én Németországba szöktek.

A budapesti népbíró>ság 1946. március 30-án ítéletet hirdetett Szombathelyi Ferenc ügyében. Bűnösnek mondta ki és 1946. május 25-én életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte. 1946. augusztusában ismeretlen körülmények között kiadták Jugoszláviának. Feketehalmyval, Grassyval és Zöldivel együtt.²¹

1946-ban Újvidéken újra megrendezték a pert. Mindenki tisztában volt vele, hogy ez a per csak egy véres komédia lesz. 1946. október 31-én mondták ki a halálos ítéletet Szombathelyi Ferencre, Feketehalmy-Czeydner Ferencre, Grassy Józsefre, Zöldi Mártonra²² továbbá

nemzetgyűlési képviselőre és Perepotics újvidéki kereskedőre. November 4-én hajtották végre az ítéletet, amely nem ellenőrizhető. A szemtanúk állítása szerint Szombathelyi Ferencet Újvidéken karóba húzták, Feketehalmyt Csurogon, Grassyt Zsablyán nyakig elevenen földbe ásták és egy-egy láncalpassal gázoltak át rajtuk.²³

A hivatalos tudósítások természetesen ennek ellentmondtak, miszerint Szombathelyit golyó által, a többieket kötél által végezték ki.

Az újvidéki „hideg napok” után folytatódtak a partizán vadászakciók. 1942. június 12-én a belügyminisztérium szervezetén belül – országos hatáskörrel – létrehozták az Államvédelmi Központot (ÁVK). Újszász István tábornok lett a vezetője. Feladata minden olyan szervezkedés felderítése – induljon az akár külföldről, akár belföldről –, amely az ország belső rendje ellen irányul.²⁴

Kállay miniszterelnöksége idején is a partizánmozgalom felszámolására törekedtek. Azonban a módszerek változtak. Kállay úgy próbálta felszámolni a mozgalmakat, hogy közben ne veszítse el a délvidéki potenciális támogatóit.

Magyarország német megszállása után a Sztójay-kormány felújította a keménykezű politikáját. 1944. májusában²⁵ a szegedi V. hadtestparancsnokság rendelete alapján megkezdődött a 46–62, júniusban pedig a 17–20 éves szerbek munkaszolgálatra hurcolása.

A front közeledett, a partizántevékenységek felerősödtek. 1944 szeptemberében megkezdődött a magyar katonaság és a hatóságok kivonulása a délvidékről...